

НАУКОВА РОБОТА ЗІ СТРАХУВАННЯ

НА ТЕМУ:

«РОЗВИТОК РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ І ДОБРОБУТУ ГРОМАДЯН»

ПІД ШИФРОМ «СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ»

галузь знань – 07 “Управління та адміністрування”

спеціальність – 072 “Фінанси, банківська справа та страхування”

спеціалізація – “Страхування”

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ І ДОБРОБУТУ ГРОМАДЯН.....	5
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЙ ФУНКЦІОНУВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ.....	9
РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ІНДЕКСАЦІЇ СТРАХОВИХ ПРЕМІЙ ЗІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	21
ВИСНОВКИ.....	29
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	31
ДОДАТКИ.....	34

ВСТУП

Детермінантою забезпечення соціально-економічного зростання в країні та підвищення рівня життя її громадян є ефективно функціонуючий ринок страхування життя. Як свідчить світова практика, страхування життя виступає невід'ємним атрибутом страхового захисту населення, покращує якість і гарантує безпеку його життєдіяльності.

Актуальність теми дослідження. Становлення і поступ вітчизняного ринку страхування життя супроводжується важливими інституціональними та організаційно-правовими змінами, соціально-економічною нестабільністю та недостатнім рівнем техніко-технологічного забезпечення. Перші кроки, які зроблено в частині медичної реформи, не лише виводять на якісно вищий рівень надання медичних послуг, а й стимулюють зростання попиту в населення на програми страхування життя. Посилені процесами євроінтеграції та модернізації страхового ринку та конкуренції у страховому бізнесі, вони в сукупності вимагають переосмислення основних принципів і пошуку нових векторів розвитку страхування, підвищення ефективності страхування життя з метою забезпечення страхового захисту громадян і виконання державною частини взятих на себе соціальних завдань.

Проблематика страхування життя та його ролі у забезпеченні соціально-економічного зростання й страхового захисту громадян є предметом дискусій та досліджень таких вітчизняних і зарубіжних науковців як: Т. Артюх, Г. Березецька, Н. Внукова, О. Гаманкова, О. Залєтов, О. Кнейслер, Л. Приступа, О. Привалова, Т. Татаріна, М. Туган-Барановський, О. Фарат, В. Федорова, Т. Яворська та ін. Віддаючи належне існуючим напрацюванням та не применшуючи їх вагомості, слід акцентувати увагу на формуванні новітнього підходу до теоретичного осмислення економічної природи страхування життя у контексті підвищення якості життя і добробуту громадян, розроблення наукової концепції його практичної реалізації та подальшого поступу в сучасних конкурентних ринкових умовах.

Метою дослідження є обґрунтування сутнісно-теоретичних засад страхування життя у контексті підвищення якості життя і добробуту громадян, оцінка сучасних тенденцій функціонування вітчизняного ринку страхування життя за сучасних умов та модернізація методичних підходів до індексації страхових премій зі страхування життя.

Відповідно до поставленої мети в роботі передбачено вирішення таких основних **завдань**: дослідити сутнісно-теоретичні засади страхування життя у контексті підвищення якості життя і добробуту громадян, здійснити оцінку сучасних тенденцій функціонування вітчизняного ринку страхування життя та окреслити напрямки модернізації методичних підходів до індексації страхових премій зі страхування життя.

Об'єктом дослідження є вітчизняний ринок страхування життя.

Предметом дослідження є теоретико-прикладні аспекти функціонування ринку страхування життя України в сучасних умовах.

Методологічною основою дослідження є концептуальні положення страхової теорії, теоретичні висновки та прикладні напрацювання вітчизняних і зарубіжних учених зі страхування життя. При проведенні дослідження використано такі методи: наукової абстракції і узагальнення, аналізу і синтезу, індукції і дедукції, спостереження і порівняння, групування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному дослідженні сутнісно-теоретичних засад страхування життя, оцінці конкурентного середовища ринку страхування життя та модернізації методичних підходів до індексації страхових премій зі страхування життя.

Обсяг і структура роботи. Робота складається зі змісту, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури та додатків. Основний текст роботи викладений на 28 сторінках і містить 4 таблиці та 5 рисунків. Робота містить 5 додатків та список використаної літератури із 28 найменувань на 3 сторінках.

РОЗДІЛ 1. СУТНІСНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ У КОНТЕКСТІ ПІДВИЩЕННЯ ЯКОСТІ ЖИТТЯ І ДОБРОБУТУ ГРОМАДЯН

Виникнення страхування життя обумовлене розвитком страхування та необхідністю забезпечення громадян від зростаючого впливу різного роду ризиків, які супроводжують їх життєдіяльність, таких як втрата доходу у результаті втрати працездатності особи або смерті годувальника сім'ї. Такий вид страхового захисту дозволяє акумулювати необхідні фінансові ресурси, які будуть використовуватись при виході на пенсію або ж допоможуть реалізувати різноманітні плани в майбутньому. Відтак, страхування життя сприяє вирішенню проблем соціального захисту населення та підвищення їх добробуту за рахунок синтезу страхового захисту від існуючих ризиків і можливості заощадження коштів.

Більше того, страхування життя є одним із пріоритетних видів страхування, важливою галуззю страхового ринку, яка сприяє акумулюванню й алокації в економіці довготермінових інвестиційних ресурсів, підвищуючи тим самим рівень її конкурентоспроможності та виступаючи каталізатором соціально-економічних процесів.

За своєю суттю страхування життя втілює в собі “такий вид особистого страхування, який передбачає обов’язок страховика здійснити страхову виплату згідно з договором страхування у разі смерті застрахованої особи, у разі дожиття застрахованої особи до закінчення строку дії договору страхування та (або) досягнення застрахованою особою визначеного договором віку чи закінчення дії самого договору” [1].

На відміну від класичного ризикового страхування, страхування життя “не забезпечує відшкодування матеріальних збитків, а дає змогу гарантовано одержати застрахованим громадянам або їх сім’ям грошову допомогу” [2, с. 10]. Пропонуючи широкий спектр страхових гарантій та інвестиційних послуг, зазначений вид страхування дозволяє громадянам вирішувати цілий комплекс соціально-економічних проблем у контексті: фінансового захисту сім’ї у разі

втрати годувальника та доходу померлого члена сім'ї чи у разі тимчасової/постійної втрати працездатності; додаткового пенсійного забезпечення; акумулювання коштів з метою матеріальної підтримки дітей при досягненні ними повноліття; страхового захисту приватного бізнесу, спадщини тощо; збільшення особистих доходів за рахунок надання пільг з оподаткування премій і виплат зі страхування життя [3, с. 66].

Професор М. Туган-Барановський у праці “Основи політичної економії” писав, що “...існує дуже багато видів страхування життя, але найпоширенішим є страхування у разі смерті, об'єктом якого є життя, здоров'я і працездатність страхувальників чи застрахованих” [4, с. 482]. Незалежно від обраного виду страхування життя, усі вони передбачають одне – максимальне задоволення потреб і бажань клієнтів страховика – страхувальників. При цьому це дозволяє розширити спектр страхових продуктів і наситити ринок страхування життя відповідним асортиментом фінансових послуг.

Його точку зору розділяє В. Д. Базилевич, окреслюючи страхування життя як форму накопичення та важливий засіб соціального забезпечення людини [5]. Для працездатного населення цей вид страхування дає можливість компенсувати втрату доходу у зв'язку зі смертю годувальника, ушкодженням здоров'я, тимчасовою або повною втратою працездатності, виходом на пенсію. При цьому від соціального страхування життя відрізняється тим, що здійснюється на добровільних засадах та спрямоване на розширення і підвищення мінімально можливого рівня соціальних потреб з урахуванням матеріального добробуту кожної сім'ї, тоді як соціальне страхування відбувається в обов'язковій формі та передбачає забезпечення мінімального прожиткового рівня для непрацездатних осіб.

Л. А. Приступа наголошує, що страхування життя слугує надійним захистом спадщини страхувальника, оскільки дає йому змогу передбачити наслідки своєї смерті для близьких і визначити частку спадщини, що призначається кожному з них [6]. На її думку, такий вид страхування дає змогу полегшити передачу майна, виконати превентивну функцію, яка полягає у

перестрахованні особи на випадок непередбачуваної події (наприклад, витрат на лікування при критичному захворюванні або похованні, тощо), шляхом створення грошових фондів.

Т. Татаріна стверджує, що страхування життя – це важлива галузь страхового ринку, яка забезпечує значну частину довгострокових інвестицій в національну економіку та сприяє підвищенню її конкурентоспроможності, тому ринок страхування життя кожної країни є своєрідним індикатором розвитку економіки, підприємництва, інвестиційного ринку цієї держави [7, с. 94]. У цьому контексті вважаємо за необхідне відзначити одну із найважливіших особливостей страхування життя – його надійність. Як свідчить світова практика, банкрутство страхових компаній відбувається переважно у формі злиття страхових фірм чи шляхом часткового та повного покриття з боку спеціалізованих гарантійних асоціацій [8]. Надійність такого виду страхування гарантується також обов'язковою ставкою дохідності, величина якої становить 4%. Тобто створюється окремий резерв, який забезпечує окреслений рівень прибутку для клієнтів такого виду страхових послуг.

Іншою специфікою страхування життя є дії страхових компаній зі страхування життя при достроковому припиненні договору страхування життя: даний суб'єкт господарювання виплачує страхувальникові викупну суму, тобто той грошовий платіж, який розраховується математично на день припинення договору страхування життя в залежності від періоду, протягом якого діяв договір страхування життя та згідно з методикою, яка проходить експертизу в уповноваженому органі, здійснена актуарієм [9].

Окрім того, визначальною рисою такого страхування є захист страхувальника від основних стандартних медичних страхових ризиків, а саме: переломи та/або опіки внаслідок нещасного випадку, хірургічного втручання та/або госпіталізації внаслідок нещасного випадку або хвороби, страхування на випадок критичного захворювання і інші [10]. Тобто договори страхування життя поєднують у собі захист, який можна отримати окремо за договорами медичного страхування. Таким чином, простежується взаємозв'язок і

взаємозалежність між рівнем розвитку страхування життя і страхової медицини та якістю пенсійної системи і медичної сфери.

Таким чином, страхування життя виступає ефективним інструментом страхового захисту громадян та джерелом їхніх майбутніх матеріальних благ і добробуту. Договори такого виду страхування часто ототожнюються із позикою, заощадженням чи спеціальним видом договору, який подекуди не має нічого спільного зі страхуванням у чистому вигляді. Це дозволяє страхувальникам планувати на довготермінову перспективу величину належних їм фінансових ресурсів і отримувати відповідні страхові гарантії. Вважаємо, що саме у цьому і полягає економічний сенс страхування життя. Тільки маючи гарантії виконання страховиком своїх зобов'язань, страхувальник заохочений до придбання договорів страхування життя. Відтак, страхування життя забезпечує: довготермінове фінансове планування особистих доходів сім'ї; підвищення якості життя і добробуту громадян, тим самим покращуючи демографічну ситуацію в країні, сприяючи формуванню культури здорового способу життя та збільшуючи середню тривалість життя населення; створення додаткового інвестиційного доходу для страхувальників, які уклали договори такого виду страхування; оптимізацію витрат страхувальника задля збереження його коштів; страховий захист страхувальника і його сім'ї.

Для економіки воно є альтернативним джерелом значних фондів вільних грошових коштів, які сприяють соціально-економічному зростанню. У високо розвинених країнах програми страхування життя є важливим елементом пенсійної системи та забезпечують благополуччя громадян при їх виході на пенсію, підвищуючи тим самим рівень їх соціального захисту.

Загалом за економічним змістом страхування життя розкривається через такий вид страхування, який реалізується виключно на добровільній основі від ризиків, що супроводжують життя через укладення відповідних договорів між страховими компаніями й страхувальниками, згідно яких страховик зобов'язується здійснити виплату страхових сум у разі настання страхового випадку, а страхувальник – своєчасно сплачувати страхові платежі.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ РИНКУ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ В УКРАЇНІ

Соціальна спрямованість України обумовлює необхідність розробки і прийняття таких заходів, які могли б максимально задовольнити потреби громадян у соціальному захисті. Одним із важливих кроків у цьому напрямку є забезпечення більш ефективного функціонування ринку страхування життя, що сприятиме виконанню нею соціальних завдань і підвищить ефективність функціонування пов'язаних з ним галузей. У контексті зазначеного необхідно здійснити аналіз основних тенденцій і закономірностей розвитку страхування життя з метою виявлення проблемних аспектів та окреслення шляхів їх усунення.

Варто наголосити, що вітчизняний ринок страхових послуг відіграє важливу роль на ринку небанківських фінансових послуг країни, займаючи друге місце за рівнем капіталізації серед інших учасників. Нині на ринку діє 296 страховиків (станом на III квартал 2017 р.), з-поміж яких 34 – компанії зі страхування життя (рис. 2.1-2.2).

Рис. 2.1. Динаміка кількості страхових компаній в Україні за 2005–2017 рр.*

* Побудовано автором за даними [11].

Рис. 2.2. Динаміка кількості страхових компаній зі страхування життя в Україні за 2005–2017 рр.*

* Складено автором за даними [11].

Дані рис. 2.1 і 2.2 свідчать про те, що за досліджуваний період простежується скорочення кількості страхових компаній, які діють на ринку страхування, хоча ця тенденція не є однозначною. Так, за 2005–2008 рр. кількість компаній зі страхування життя збільшилась на 27 одиниць (46,6%), тоді як загальна кількість страхових компаній – на 71 одиницю (17,8%). Тим не менше, складна макроекономічна ситуація в країні поглиблена фінансовою кризою, а також удосконалення нормативно-правового забезпечення страхової діяльності та посилення норм регулювання і моніторингу ринку фінансових послуг, призвели до зменшення кількості компаній зі страхування життя на 38 одиниць (52,7%), тобто більше ніж удвічі. Таким чином, ринок залишили ті компанії, які не змогли відповідати встановленим критеріям і бути конкурентоспроможними.

Страховики, які нині функціонують на ринку страхування життя України, відрізняються масштабами діяльності, методами продажів власних продуктів, каналами їх збуту, клієнтською базою, підходами до інвестування тощо. Разом із тим, відмітимо, що ринок страхування життя України є висококонцентрованим і зосередженим переважно у столиці та інших промислових центрах країни.

Щодо обсягу валових страхових премій, отриманих страховими компаніями зі страхування життя, варто відмітити позитивну тенденцію до їх зростання. Так, у 2016 р. їх обсяг склав 2756,1 млн. грн., що на 26% більше, ніж за попередній рік (2186,6 млн. грн.). За I півріччя 2017 р. їх величина досягла 1245 млн. грн. [11]. У структурі надходжень валових страхових платежів превалюють премії, отримані від фізичних осіб (2636,9 млн. грн. (або 95,7%) у 2016 р.). Натомість від юридичних осіб надійшло 119,2 млн. грн. страхових премій (або 4,3%). Підкреслимо, що за 2016 р. в Україні зменшилася кількість застрахованих фізичних осіб на 15,7% з 4939010 до 4165014 особи. Упродовж I півріччя 2017 р. страховими компаніями зі страхування життя застраховано 501104 особи, в той час як за I півріччя 2016 року цей показник становив 790352 особи. Загалом станом на 30.06.2017 р. кількість застрахованих фізичних осіб зменшилася на 1,4% або на 59269 осіб і склала 4047982 осіб (станом на 30.06.2016 р. ця величина склала 4,1 млн. осіб) [12].

Також взявши до уваги дані табл. 2.1, приходимо до висновку, що незважаючи на зменшення загальної кількості компаній зі страхування життя за досліджуваний період, темпи приросту розміру обсягу страхових премій був позитивним для всіх компаній, які входять до ТОП-10 за обсягами зібраних страхових премій.

Таблиця 2.1

ТОП-10 компаній зі страхування життя за розміром страхових премій*

№ з/п	Страхові компанії	Страхові премії за 6 міс. 2016 р., тис. грн.	Страхові премії за 6 міс. 2017 р., тис. грн.	Темпи приросту, %
1	2	3	4	5
1.	МЕТ ЛАЙФ	27796	336248	21,26
2.	ТАС Життя	126111	209934	66,47
3.	УНІКА ЖИТТЯ	117772	195732	66,2
4.	РЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	109498	131424	20,02
5.	АСКА-ЖИТТЯ	76214	94016	23,36

1	2	3	4	5
6.	КЛАССІК СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	36752	46110	25,46
7.	КНЯЖА ЛАЙФ ВІЕННА ІНШУРАНС ГРУП	51965	26828	-48,37
8.	АХА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	15611	26508	69,8
9.	ІНГО УКРАЇНА ЖИТТЯ	14086	19060	35,31
10.	КД-ЖИТТЯ	11363	12189	7,27

* Складено автором за даними [13].

Виключенням є страхова компанія “Княжа-лайф” (Vienna Insurance Group), яка показала значне зниження у розмірі страхових премій з 51965 до 26828 тис. грн. (-48,37%).

Незважаючи на певні позитивні зрушення на вітчизняному ринку страхування життя, варто відмітити низку стримуючих чинників, існування яких носить деструктивний характер у зазначеній сфері. Це, насамперед: низький рівень доходів населення, а відтак і зниження його попиту на продукти страховиків; інфляційні процеси та використання населенням ефективніших засобів збережень; недосконала нормативно-правова база у галузі страхування та низька фінансова надійність і платоспроможність страховиків; неналежний рівень інформації про стан і можливості ринку страхування життя та його продукти; відсутність довіри населення до не лише компаній зі страхування життя, а й інших фінансових установ. Більш детально перелік деструктивних чинників розвитку ринку страхування життя в Україні подано на рис. 2.3.

В сукупності вони не давали можливості страховикам вести стабільну страхову діяльність; страхувальникам – активно використовувати страхові продукти та збільшувати довіру до страхових компаній: як ризикових, так і

компаній страхування життя; державі – створювати позитивний економічний клімат для відповідно цих двох суб'єктів страхового ринку.

ЗОВНІШНІ ФАКТОРИ	ВНУТРІШНІ ФАКТОРИ																			
<table border="1"> <tr><td>Недосконала нормативно-правова база</td></tr> <tr><td>Нестійкі умови податкового середовища</td></tr> <tr><td>Відсутність економічних стимулів для розвитку страхування життя</td></tr> <tr><td>Низький рівень платоспроможного попиту на довгострокові програми страхування</td></tr> <tr><td>Відсутність надійних інвестиційних програм та реальних фінансових механізмів для довгострокового розміщення страхових резервів</td></tr> <tr><td>Недосконалість захисту прав споживачів послуг страхування життя</td></tr> <tr><td>Відсутність довіри до вітчизняних фінансово-кредитних брокерів</td></tr> <tr><td>Низький рівень страхової культури населення</td></tr> </table>	Недосконала нормативно-правова база	Нестійкі умови податкового середовища	Відсутність економічних стимулів для розвитку страхування життя	Низький рівень платоспроможного попиту на довгострокові програми страхування	Відсутність надійних інвестиційних програм та реальних фінансових механізмів для довгострокового розміщення страхових резервів	Недосконалість захисту прав споживачів послуг страхування життя	Відсутність довіри до вітчизняних фінансово-кредитних брокерів	Низький рівень страхової культури населення	<table border="1"> <tr><td>Низький рівень капіталізації страхових компаній життя</td></tr> <tr><td>Малий асортимент послуг, порівняно з провідними країнами світу</td></tr> <tr><td>Низький рівень диверсифікації страхових послуг</td></tr> <tr><td>Недостатній рівень позиціонування накопичувальних програм страхування життя серед фінансових та фінансових страхових послуг</td></tr> <tr><td>Недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення</td></tr> <tr><td>Низька технологічність здійснення страхових операцій</td></tr> <tr><td>Недостатня якість та ефективність стратегічного менеджменту</td></tr> <tr><td>Недостатня ефективність внутрішнього контролю</td></tr> <tr><td>Недосконалість системи інформаційно-аналітичного забезпечення</td></tr> <tr><td>Вибіркове висвітлення інформації щодо фінансової діяльності страхових компаній</td></tr> <tr><td>Використання тіньових економічних механізмів</td></tr> </table>	Низький рівень капіталізації страхових компаній життя	Малий асортимент послуг, порівняно з провідними країнами світу	Низький рівень диверсифікації страхових послуг	Недостатній рівень позиціонування накопичувальних програм страхування життя серед фінансових та фінансових страхових послуг	Недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення	Низька технологічність здійснення страхових операцій	Недостатня якість та ефективність стратегічного менеджменту	Недостатня ефективність внутрішнього контролю	Недосконалість системи інформаційно-аналітичного забезпечення	Вибіркове висвітлення інформації щодо фінансової діяльності страхових компаній	Використання тіньових економічних механізмів
Недосконала нормативно-правова база																				
Нестійкі умови податкового середовища																				
Відсутність економічних стимулів для розвитку страхування життя																				
Низький рівень платоспроможного попиту на довгострокові програми страхування																				
Відсутність надійних інвестиційних програм та реальних фінансових механізмів для довгострокового розміщення страхових резервів																				
Недосконалість захисту прав споживачів послуг страхування життя																				
Відсутність довіри до вітчизняних фінансово-кредитних брокерів																				
Низький рівень страхової культури населення																				
Низький рівень капіталізації страхових компаній життя																				
Малий асортимент послуг, порівняно з провідними країнами світу																				
Низький рівень диверсифікації страхових послуг																				
Недостатній рівень позиціонування накопичувальних програм страхування життя серед фінансових та фінансових страхових послуг																				
Недостатній рівень кадрового та наукового забезпечення																				
Низька технологічність здійснення страхових операцій																				
Недостатня якість та ефективність стратегічного менеджменту																				
Недостатня ефективність внутрішнього контролю																				
Недосконалість системи інформаційно-аналітичного забезпечення																				
Вибіркове висвітлення інформації щодо фінансової діяльності страхових компаній																				
Використання тіньових економічних механізмів																				

Складено автором за даними [6].

Рис. 2.3. Деструктивні фактори розвитку ринку страхування життя в Україні [6].

Підсумовуючи вищевикладене, наголосимо, що еволюція вітчизняного ринку страхування життя супроводжується як позитивними, так і негативними тенденціями, які присутні у внутрішньому, мікро- та макросередовищі страхових компаній, а саме в економічному, нормативно-правовому,

організаційному, інформаційно-аналітичному, кадровому забезпеченні. Серед окреслених, на нашу думку, домінуючу роль відіграє рівень концентрації ринку, адже на ньому переважають кілька великих страховиків, які і формують його (ТОП-20 охоплює 99,5% ринку). Решта операторів ринку обслуговує інтереси своїх акціонерів, майже не розвиваючись. Як результат, ринку страхування життя України характерна олігополістична конкуренція.

Вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на оцінці конкурентного середовища вітчизняного ринку страхування життя, адже як зазначає Ш. Кеннеді, аналіз конкуренції допомагає визначити тип та загальну структуру ринку, сильні та слабкі сторони окремих конкурентів [14]. Це допоможе удосконалити структуру ринку, посилити його конкурентоспроможність у глобальному економічному середовищі. Крім того, саме конкурентна боротьба слугує рушійною силою розвитку суб'єктів господарювання, спонукає їх удосконалювати і розробляти нові види страхових продуктів, розширювати асортимент пропонованих послуг, покращувати канали їх реалізації.

Для оцінки конкурентного середовища вітчизняного ринку страхування життя будемо використовувати різні підходи і методики.

Перший підхід ґрунтується на пропонованих В.Д. Лагутіним двох важливих показниках стану конкуренції на фінансовому ринку – кількість підприємств (суб'єктів підприємництва) та їх концентрацію. Як зазначає науковець, йдеться насамперед про таку структурну характеристику внутрішнього ринку як співвідношення великих, середніх і малих суб'єктів підприємницької діяльності [15, с. 42-46].

Отримані на основі даних станом на 30.06.2017 р. результати розрахунків подано у табл. 2.2.

За даними табл. 2.2 видно, що ступінь концентрації вітчизняного ринку страхування життя, розрахований за вибраними критеріями, є доволі різноманітним. Зокрема, якщо розглянути рівень концентрації ринку за фінансовими можливостями суб'єктів господарювання, то відзначимо такі закономірності:

Таблиця 2.2

Індекси концентрації вітчизняного ринку страхування життя за різними критеріями, %

Показники учасника ринку (частка від загальноринкового)	CR_4	CR_8	CR_{10}
1. Активи	86	98	99
2. Власний капітал	79	94	98
3. Розмір страхових резервів	58	66	66
4. Інвестиційний дохід	90	98	98
5. Кількість застрахованих громадян, у т. ч. за 6 міс. 2017 р.	31 71	36 83	36 85
6. Розмір премій	70	86	88
7. Розмір страхових виплат	58	64	64

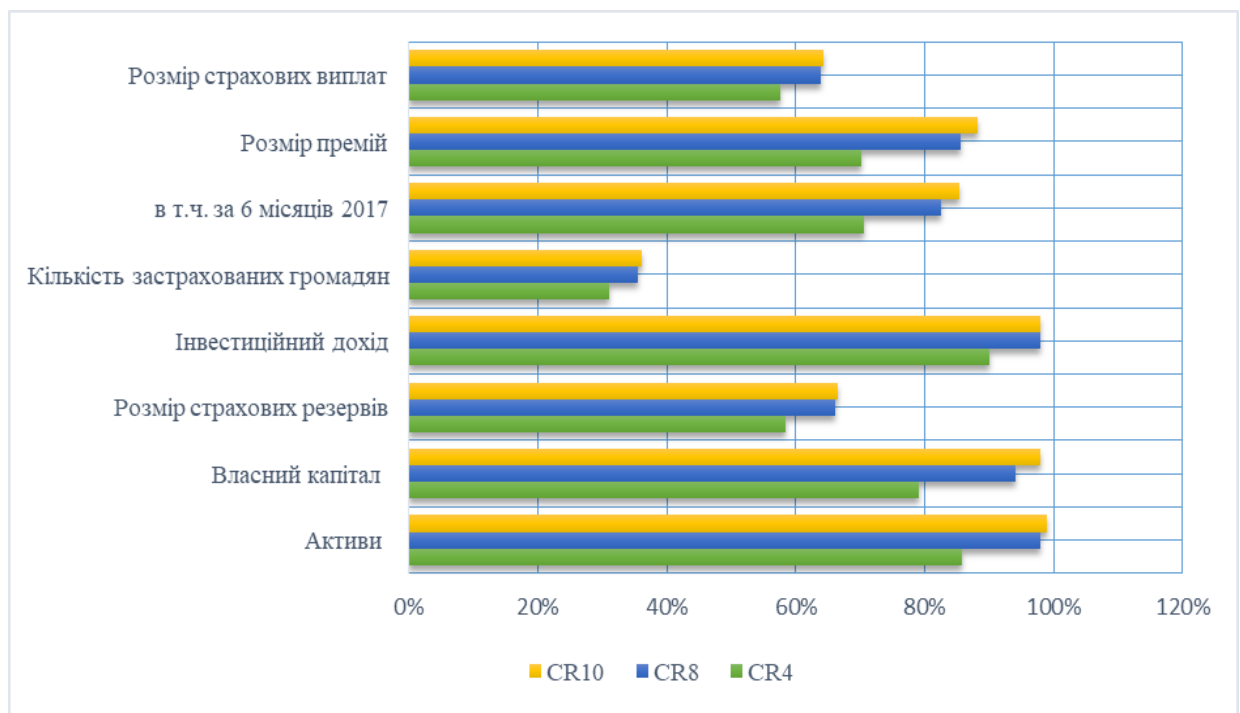
1) коефіцієнт концентрації CR_4 для перших чотирьох, CR_8 для перших восьми, CR_{10} для перших десяти найпотужніших страхових компаній зі страхування життя (згідно даних, наданих незалежним страховим рейтингом “Insurance Top”) на ринку найвищий за обсягами інвестиційного доходу. Тобто, якщо частка перших чотирьох компаній за наведеним вище критерієм становить 90%, то перших десяти – 99%, що складає практично весь інвестиційний дохід відносно всього ринку страхування життя [13]. Це свідчить про те, що ринок є монополізованим і решту страхових компаній зі страхування життя не отримує достатнього рівня доходу. Така ситуація може свідчити про низький розвиток галузі в цілому;

2) найвища концентрація для перших чотирьох, восьми та десяти найбільших учасників ринку страхування життя спостерігається за загальними активами (86%, 98%, 99% відповідно), власним капіталом (79%, 94%, 98% відповідно) та розміром страхових премій (70%, 86%, 88%). З цього можна прийти до висновку про досконалу щільність ринку страхування життя за Шепардом. Відповідно частка 10-ти страхових компаній життя у вибірці загальних активів, власного капіталу та чистих отриманих премій становить

близько 100%, тобто ці страховики відповідають за функціонування всього ринку і зміни на ньому. Нижча, проте достатньо висока концентрація характерна для розміру страхових резервів. Частка перших 4-х становить 58%, а 10-ти – 66%, що складає більшу половину величини страхових резервів ринку страхування життя в цілому;

3) також слід звернути увагу на показник укладених договорів за 6 міс. 2017 р., де частка CR_4 для перших чотирьох компаній склала 71%, CR_8 – 83%, а CR_{10} – 85% усіх укладених договорів страхування життя. Тобто цей сегмент страхового ринку за наведеними критеріями з урахуванням норм, наведених у Законі України “Про захист економічної конкуренції”, високо монополізованим, адже частка чотирьох учасників ринку перевищує 70%.

Графічно наведені закономірності подано на рис. 2.4.

Рис. 2.4. Концентрація вітчизняного ринку страхування життя за різними критеріями

Наступний показник, за допомогою якого оцінюємо ступінь концентрації на ринку, це індекс Херфіндаля–Хіршмана, який на відміну від коефіцієнта концентрації характеризує розподіл ринкової влади між усіма учасниками. При

цьому хочемо наголосити, що індекс Херфіндаля–Хіршмана не є адекватною характеристикою ступеня і якості монополії в усіх випадках. Так, за його допомогою важко виявити олігополію домінантної сукупності малих олігополістів з одним або двома великими конкурентами, що є олігополією, протилежною до олігополії ринку домінантної компанії з конкурентним середовищем.

У табл. 2.3 наведено значення індексу для всіх страховиків зі страхування життя за обраними критеріями.

Таблиця 2.3

Індекс Херфіндаля–Хіршмана на ринку страхування життя, розрахований за різними критеріями (за станом на 30.06.2017 р.)

№ з/п	Ознака ринку	<i>ННІ</i>
1.	Активи	2272
2.	Власний капітал	1989
3.	Розмір страхових резервів	1126
4.	Інвестиційний дохід	3140
5.	Кількість застрахованих громадян,	285
	у т.ч. за 6 міс. 2017 р.	1573
6.	Розмір премій	1455
7.	Розмір страхових виплат	958

Дані табл. 2.3 підтверджують попередні результати – значну концентрацію ринку за основними показниками страхової діяльності. Так, за індексами *ННІ*, розрахованими за показниками, що характеризують, саме у даному випадку, страхову діяльність зі страхування життя, ринок страхування життя є висококонцентрованим. Це свідчить про наявність монопольної групи страховиків з досліджуваного виду страхування. Зокрема, *ННІ* за отриманими страховими преміями зі страхування життя не перевищує 1800, а це свідчить про низький рівень конкуренції на ринку.

Розраховані значення індексу Херфіндаля–Хіршмана лише підтверджують той факт, що на вітчизняному ринку страхування життя існує великий розрив у

інвестиційному доході від провадження страхової діяльності зі страхування життя. Як результат, це свідчить про олігопольне захоплення ринку першими компаніями і малоефективний рівень провадження страхової діяльності іншими операторами ринку.

Як було відзначено раніше, індекс Херфіндаля–Хіршмана через свою чутливість до зміни ринкової частки учасника може тільки побічно свідчити про величину економічного прибутку, отриманого від монопольної влади на ринку. Однак зауважимо, що *HHI* тісно пов'язаний з показником монопольної влади Лернера [16, с. 404–405], який і дає змогу наближено оцінити прибутки монополістів. Тому для ґрунтовнішого аналізу конкуренції застосуємо також індекс ентропії, який показує середнє значення логарифма величини, оберненої до ринкової частки, зважене за ринковими частками учасників ринку:

$$H = -\sum_{i=1}^n s_i \ln s_i \quad (2.1)$$

де s_i – частки учасників на ринку;

n – кількість учасників ринку.

Коефіцієнт ентропії є показником, зворотним концентрації: чим вище його значення, тим нижча концентрація продавців на ринку, тим, відповідно, нижча їх можливість впливати на ринкову ціну [17]. Отримані результати обчислень подано у табл. 2.4.

Як свідчать дані табл. 2.4, значення коефіцієнта ентропії також є високим і майже однаковим за всіма показниками діяльності страхових компаній зі страхування життя. У проведеному аналізі результативне значення індексу ентропії належить проміжку від 0,5 до 2, – тобто мова ведеться про олігопольний ринок, де відсутня абсолютна монополія. Це означає, що на ринку страхування життя відсутня монополія у класичному її розумінні.

Таблиця 2.4

Індекс ентропії на ринку страхування життя (за станом на 30.06.2017 р.)

№ з/п	Ознака учасника ринку (частка від загальноринкового)	<i>E</i>
1.	Активи	1,7324143
2.	Власний капітал	1,8844963
3.	Розмір страхових резервів	1,3517219
4.	Інвестиційний дохід	1,4570567
5.	Кількість застрахованих громадян,	0,9979025
	у т. ч. за 6 міс. 2017 р.	1,6425186
6.	Розмір премій	1,772937
7.	Розмір страхових виплат	1,3376935

Водночас, низьке значення індексу ентропії за кількістю застрахованих громадян свідчить про те, що ринкова влада широко розпорошена поміж усіма учасниками цього ринку.

Таким чином, незалежно від того, яку методику використовувати, результат залишається один – ринок страхування життя України є висококонцентрованим, що обумовлює його монопольність. Це підкреслюється наявністю монопольної групи великих страховиків, які сконцентрували у себе більше 90% операцій зі страхування життя. Вважаємо, що така ситуація є неоднозначною.

По-перше, високий рівень концентрації на ринку страхування життя засвідчує: превалювання довіри страхувальників до потужних страховиків, переважно з іноземним капіталом; можливості залучення коштів материнських компаній для здійснення інвестицій в національну економіку; зростання стійкості таких компаній до прояву кризових явищ і різного роду викликів; забезпечення гарантій виконання зобов'язань за договорами страхування; переймання іміджу і репутації материнської компанії та можливості виходу на світовий ринок страхування. По-друге, домінування на ринку великих страхових компаній дозволяє їм отримувати високі прибутки, а втрата контролю

над ризиками неплатоспроможності супроводжуватиме нестабільність всього ринку; надмірна ризиковість великих страховиків менш контрольована з боку національних наглядових установ і регулятора.

Підсумовуючи вищевикладене, відзначимо, що ефективне функціонування вітчизняного ринку страхування життя відіграє важливу роль у соціально-економічних процесах та позитивно впливає на реальний сектор економіки, зачіпаючи безпосередньо чи опосередковано фінансову, кредитно-грошову, соціальну політики і банківський сектор. Водночас, політико-економічна нестабільність, ескалація воєнного конфлікту в країні, незавершеність пенсійної реформи, низький рівень платоспроможності населення, його фінансової грамотності і страхової культури обмежують діяльність страховиків зі страхування життя. На фоні позитивних зрушень щодо збільшення обсягів зібраних страхових премій і кількості застрахованих фізичних осіб, ринку властиві висока концентрація і превалювання компаній з іноземним капіталом. Як результат, виникає необхідність розробки шляхів підвищення ефективності його функціонування, удосконалення страхової діяльності, новелізації страхових продуктів і каналів їх збуту задля забезпечення покращення рівня життя і добробуту населення країни, гарантування йому належного страхового захисту та інтенсифікації економічного зростання.

РОЗДІЛ 3. МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ІНДЕКСАЦІЇ СТРАХОВИХ ПРЕМІЙ ЗІ СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ

Проведений аналіз основних тенденцій і закономірностей функціонування ринку страхування життя в Україні свідчить про залежність ситуації у цій сфері від макроекономічної стабільності та рівня ділової активності в державі. Так, за умов нестабільного стану національної та світової економіки ефективна діяльність страхових компаній зі страхування життя унеможлиблюється. Посилені деструктивними змінами на фінансовому ринку, вони подекуди обумовлюють недоцільність його практичного застосування, особливо для фізичних осіб.

Незважаючи на позитивні зрушення у сфері страхування життя, а саме зростання капіталізації та платоспроможності страхових компаній, нарощення обсягу надходжень страхових премій і страхових виплат, зростання кількості застрахованих осіб тощо, варто відмітити, що його частка у світовому масштабі чи порівняно із розвиненими країнами є “статистично неловимою, особливо враховуючи географічне розташування нашої країни, чисельність населення та економічний потенціал” [18, с. 14]. Тим не менше, ситуація на світовому ринку страхування життя також є неоднозначною. Зокрема, в таких індустріально розвинених країнах як Австралія, Італія, Нідерланди та Німеччина протягом 2015–2016 рр. фіксувалось від’ємне значення приросту зібраних страхових премій (-7,4 і -5,4%; -2,1%; -1,6% та -2,7 і -2,3% відповідно) [19]. На 2017 рік передбачено зростання обсягу страхових внесків зі страхування життя в усіх досліджуваних країнах.

Загалом по світу страхові премії зі страхування життя в 2016 р. зросли на 5,4%, збільшившись на 0,4% порівняно з 2015 р. На розвинених ринках у 2016 р. нарощення обсягу премій відбулося на 2%, що є на 1,4% менше, ніж у 2015 р. По регіонах світу ситуація наступна: у Північній Америці за цей показник зріс на 1,7% (у 2015 р. – на 4,2%); в Європі, на Близькому Сході та Африці – на 1,6% (у 2015 р. – на 3,6%); у країнах Азіатсько-Тихоокеанського регіону – на 3% (у 2015 р. – на 2,2%) [19]. Нові ринки, які формуються в

країнах, що розвиваються, були основним каталізатором розвитку світового ринку страхування життя. На 2017–2018 рр. зростання досліджуваного показника прогнозується: на розвинених ринках на 2,1%; на ринках, що розвиваються, – на 14,9-10,9% відповідно; по світу загалом – на 4,8-4,2% відповідно. Як результат відмітимо, що як регіональні, так і світовий ринки страхування життя еволюціонують. Цьому сприяє зростання чисельності старіючого населення, природні катаклізми і техногенні катастрофи, наслідками яких є значні людські та матеріальні втрати. Домінуючі позиції у світі займають Велика Британія, США та Японія, що обумовлено національними особливостями зазначених країн, менталітетом і страховою культурою населення.

Щодо договорів страхування життя, то в розвинутих країнах вони зазвичай укладаються на термін 25-40 років. Це пов'язано з довготерміновістю програм, які мають найбільший попит, – програм накопичення від народження дитини до закінчення періоду навчання в університеті для можливості в подальшому використати накопичену суму для ведення власної справи та пенсійних програм. Так, близько 80-83% німецьких жителів, виходячи на пенсію мають, окрім державної допомоги, кошти із завершених програм накопичення життя, що становить основну частку їхнього доходу у цьому періоді.

Аналогами окреслених програм страхування в Україні є такі страхові продукти як: “Юніор Капітал” і “Золотий Капітал” від страхової компанії “МЕТЛАЙФ”, “Накопичення” і “Пенсія” від “ТАС ЖИТТЯ” та “УНІКА ЖИТТЯ” [10; 20]. Саме ці компанії були лідерами ринку страхування життя за I півріччя 2017 р. за розміром зібраних страхових премій та в кожній з них здійснюється індексація суму повторного платежу (Дод. А). Водночас, на нашу думку, способи індексації, які використовуються у вітчизняних компаніях, є не до кінця ефективними. Для вирішення цієї проблеми варто розглянути основні фактори, які важливі при здійсненні індексації. Перш за все, це загальна інфляція, яка обумовлює зростання загального рівня цін та зниження

купівельної спроможності грошей. Її наслідком є девальвація гривні. Враховуючи те, що в Україні присутня як частково фінансова, так повністю “психологічна” прив’язка гривні до долара, то із знеціненням гривні чи зміцненням позиції долара на світовому ринку спостерігається оправдане і не оправдане підняття загального рівня цін на товари і послуги в країні.

Саме тому із причини важливості цієї валюти ми в основу нашого аналізу заклали зміну курсу гривні відносно дол. США (рис. 3.1, табл. Б.1 Дод. Б).

Рис. 3.1. Зміна курсу гривні відносно дол. США за 2000–2017 рр.*

* Побудовано автором за даними [22].

Дані рис. 3.1 свідчать, що протягом 2000–2008 рр. гривня стабільно зміцнювала свою позицію на валютному ринку. Після кризи 2008–2009 рр. вона знецінилась більш ніж на два пункти і протримала цю позицію до 2013 р. Нестабільна соціально-економічна ситуація в країні та ескалація воєнного конфлікту, а також рішення Національного банку України (НБУ) відпустити курс гривні у “вільне плавання” обумовили її знецінення з 7,99 до 26,55 грн. за дол. США (на 332%).

Зважаючи на те, що згідно ст. 9 Закону України “Про страхування” [1] договором страхування життя може бути передбачено індексацію за офіційним

індексом інфляції розміру страхової суми та страхових виплат протягом дії договору страхування життя за умови відповідної індексації розміру страхового платежу, де порядок та умови індексації визначаються правилами та договором страхування, страхові компанії застосовують два види індексації – індексація за офіційним рівнем інфляції на звітній рік та індексація, прив'язана до курсу долара на звітній період.

У першому випадку беруться до уваги дані індексу споживчих цін за рік (Дод. В). Однак вважаємо, що окреслений спосіб індексації є вкрай неефективним, оскільки реальний рівень інфляції зазвичай у декілька разів вищий, ніж зазначений у звіті НБУ. Його використання призводить до того, що проіндексована сума коштів по закінченню договору страхування життя де-факто має меншу купівельну силу і є непривабливою для страхувальників. Відтак, фінансово грамотні клієнти страхових компаній обирають інший метод індексації, прив'язуючи щорічну премію відповідно до зміни курсу гривні відносно дол. США. Проте, такий метод також не має змоги дати очікувані результати і відобразити реальні показники.

Тому нами проведено математичні обрахунки очікуваної прибутковості від програм накопичувального страхування життя із використанням методу капіталізації (складних відсотків) за процедурою, яку використовують страхові посередники та страхові агенти. При розрахунках ми використали середню вартість програми, що становить річний платіж у розмірі 5000 грн. під відсоток прибутковості 10% та тривалість програми 16 років.

Звісно розрахунок суми по страхових програмах в загальному не є повністю достовірним, оскільки вихідні дані приховано навіть для більшості страхових агентів, адже страхові компанії розділяють суму на частину з щорічного внеску. Тобто страхова сума при рівних внесках у кожного клієнта буде різною, так як залежить від статі, віку та здоров'я страхувальника і застрахованої особи. З цієї причини ми не розділяли страхову премію на 2 частини – платіж, який буде інвестовано, та страховий платіж, який компанія включає у медичний захист і захист на випадок смерті. Тобто частина суми з

щорічного платежу згідно процедури надходить у страхові резерви, а частина інвестується. Це дозволило нам узагальнити загальні дані і показники.

Перше математичне обчислення ми здійснили, використовуючи депозитний калькулятор складних відсотків. Розрахунок суми прибутку за програмою накопичувального страхування життя проводився без урахування середньорічної інфляції та без індексування (табл. Г.1 Дод. Г). Другий розрахунок суми прибутку за програмою накопичувального страхування життя проводився з урахуванням індексації відносно дол. США за методом, який пропонують компанії зі страхування життя (табл. Д.1 Дод. Д). Ми вираховали темп знецінення гривні відносно долара кожного звітного року протягом 16 років відносно попереднього. Згідно отриманих результатів індексували річні платежі. Таким чином, можна спостерігати за змінами у внесках, які мав би докласти клієнт, щоб урівноважити знецінення гривні відносно дол. США.

Останній третій розрахунок, який, на нашу думку, доцільно застосовувати на практиці компаніям зі страхування життя передбачає розрахунок суми прибутку за програмою накопичувального страхування життя з урахуванням індексації відносно знецінення дол. США за системою прив'язки до базисного періоду (табл. Е.1 Дод. Е). Вважаємо, що у пропонованому варіанті збереження купівельної спроможності є максимально ефективним. При укладанні договору страхування життя фіксується курс гривні до дол. США (у даному випадку, згідно Дод. А – 5,44 грн. за дол. США) та вираховується знецінення наступних років відносно зафіксованого базису. Останній 15 платіж – це добуток відсоткового знецінення грошової одиниці за 2000 р. відносно 2015 р., в якому курс становив 21,86 за дол. США, тобто у 4,02 рази більше.

Порівнюючи кінцеву суму при 2-ох видах індексації можна сказати, що розрахунок суми прибутку за системою прив'язки до базисного періоду дозволяє повністю заповнити різницю у знеціненні гривні відносно дол. США з причини того, що при індексації відносно дол. США за методом, який пропонують компанії зі страхування життя присутній розрив купівельної спроможності у розмірі 29562,98 грн. (240102,91 грн. – 210539,93 грн.). Ще

одним варіантом вирішення проблеми інфляції та знецінення національної грошової одиниці є укладання договорів довготермінового страхування в іноземній валюті, однак законом це не передбачено.

Перехід на нову методику допоможе страховим компаніям активніше залучати клієнтів до програм страхування життя, особливо у період зниження довіри населення до банківських структур і їх депозитних програм. Окрім того, для активізації діяльності зі страхування життя та забезпечення поступу ринку страхування життя в Україні необхідно:

1) розробити та прийняти стратегію розвитку ринку страхування життя, яка б уніфікувала державне регулювання ринку зі стандартами і нормами ЄС з метою захисту інтересів споживачів страхових послуг та відновлення довіри до операторів ринку [21]. Вона має враховувати:

а) критерії оцінювання ефективності державного регулювання (забезпечення високої якості страхових послуг; спрощення процедур врегулювання спорів; забезпечення добросовісної конкуренції серед страховиків; підвищення вимог до платоспроможності страхових компаній);

б) індикатори оцінювання ефективності (відношення кількості скарг споживачів страхових послуг до кількості заходів регуляторного впливу, приріст індексу задоволеності споживачів страхових послуг; частку регульованих консенсусним способом справ шляхом досудового врегулювання спорів споживачів страхових послуг; відповідність власних коштів необхідному платоспроможному капіталу страховиків);

в) комплекс заходів щодо відповідності стандартам ЄС [23, с. 55].

Перші кроки у цьому напрямку вже зроблено Національною комісією, що здійснює державне регулювання ринку фінансових послуг України, шляхом підвищення вимог до компаній зі страхування життя, ввівши систему раннього реагування. Таким чином, всі страховики повинні надавати інформацію про структуру портфеля у розрізі клієнтів (фізичних та юридичних осіб), дані про прогнозовані обсяги виплат і розміри викупних сум (щоквартально до кінця 2017 р. і щорічно – до 2022 р.). Окремо потрібно подавати інформацію про всіх

власників і їх бенефіціарів та угоди на суму понад 10% від вартості активів, що виконуватиме превентивну функцію, сприятиме запобіганню раптового виходу компаній з ринку і виводу грошових коштів клієнтів із рахунків компанії, а також зміцнить довіру громадян до них. Це підвищить рівень відкритості страхового бізнесу і посилить контроль за процесами на ньому з боку держави [24];

2) підвищити якість надання страхових послуг зі страхування життя та рівень кваліфікації та професійної підготовки страховиків у зазначеній сфері страхування, особливо медичних андерайтерів. Активне запровадження програм з мікрострахування та корпоративного страхування життя;

3) покращити механізм управління ризиками через максимальну автоматизацію страхування життя, що дасть можливість страховикам швидко обробляти великі масиви медичних баз даних (автоматичний андерайтинг);

4) забезпечити розвиток страхового посередництва в частині сприяння діяльності страхових брокерів зі страхування життя. Цьому сприятиме формування у них відповідних знань і кваліфікації, доброї репутації, наявності страхового покриття професійної відповідальності або будь-якої іншої схожої гарантії відповідальності, а також гарантування фінансової спроможності виконати взяті на себе зобов'язання;

5) удосконалення механізму формування та системи розміщення страхових резервів.

Важливу роль в активізації діяльності страхових компаній зі страхування життя та еволюції всього страхового ринку країни відіграватиме створення системи гарантування виплат за страховими угодами, що сприятиме реалізації європейського вектору його розвитку, модернізації страхових продуктів і удосконалення системи державного регулювання у вказаній сфері. З цією метою, по-перше, варто змінити організаційну структуру національного регулятора ринку (НКДРРФП) і створити спеціальний структурний підрозділ, який би відповідав за захист прав споживачів страхових послуг. До його основних функцій відносимо: розгляд скарг споживачів страхових послуг;

роз'яснення інформації споживачам про чинне страхове законодавство і законодавство у сфері захисту прав споживачів фінансових послуг, тенденції розвитку ринків страхових послуг та правові наслідки укладення страхових договорів; консультування споживачів щодо захисту їх прав та розробку для страхових компаній рекомендацій відносно належного захисту прав своїх клієнтів.

По-друге, створити Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя. Ця практика набула поширення в багатьох країнах. Зокрема, у США існує гарантійний фонд (Insolvency/quaranty fund), в Канаді – Канадська компенсаційна корпорація зі страхування життя Assuris (Life Insurance Compensation Corporation), в Німеччині – Німецький Гарантійний фонд страховиків життя, а у Великій Британії – Англійська Система гарантування фінансових послуг (FSCS).

Формування активів фонду відбувається за рахунок внесків учасників ринку. В Україні це відбуватиметься за рахунок внесків декількох найбільших страховиків, які фактично відповідатимуть за зобов'язаннями несумлінних гравців ринку з неплатоспроможним страховим портфелем. Відшкодування збитків фондом може здійснюватися в межах певної суми, яка поступово буде зростати до моменту, коли стане можливим відшкодування 100% збитків, адже на початку функціонування фонд не зможе бути належним чином платоспроможним.

Разом із тим, створення надійної системи забезпечення страхових виплат у разі настання неплатоспроможності страховика зі страхування життя є одним із першочергових завдань держави. Вона дозволить відновити довіру населення до страхової справи, сприятиме розвитку страхового ринку в цілому та формуванню довготермінових інвестиційних ресурсів, які будуть спрямовані в реальний сектор економіки і здатні прискорити економічне зростання.

ВИСНОВКИ

Дослідження сутнісно-теоретичних і прикладних засад функціонування ринку страхування життя дало змогу уточнити низку наукових положень теоретичного характеру, а також запропонувати практичні рекомендації, спрямовані на забезпечення його поступу, покращення діяльності страхових компаній у зазначеній сфері за рахунок створення сприятливого клімату, відновлення довіри населення до такого виду страхових послуг. У результаті проведеного дослідження зроблено такі висновки і узагальнення.

1. Узагальнення та аналіз підходів до трактування поняття страхування життя дали можливість уточнити його економічну сутність як такого виду страхування, який реалізується виключно на добровільній основі від ризиків, що супроводжують життя через укладення відповідних договорів між страховими компаніями й страхувальниками, згідно яких страховик зобов'язується здійснити виплату страхових сум у разі настання страхового випадку, а страхувальник – своєчасно сплачувати страхові платежі.

2. Дослідження сучасних тенденцій і закономірностей функціонування ринку страхування життя в Україні дало змогу виявити низку факторів, які на нього впливають. Так, серед основних проблем, які стримують еволюцію вітчизняного ринку страхування життя віднесено: недосконалість страхового законодавства у сфері страхування життя та неефективність його державного регулювання; відсутність дієвої системи захисту прав споживачів страхових послуг та надійної системи забезпечення страхових виплат; скорочення кількості страховиків на ринку; низький рівень платоспроможності і страхової культури населення; висококонцентрованість та домінування на ринку олігополістичної монополії; висока залежність від макроекономічної ситуації та стану розвитку ринку фінансових послуг.

До позитивних тенденцій належать: збільшення рівня капіталізації ринку страхування життя за рахунок підвищення величини статутного капіталу; нарощення обсягу страхових премій і частки страхових виплат; покращення якості страхових активів зі страхування життя; зміцнення платоспроможності

страхових компаній; розробка і впровадження нових страхових продуктів і новелізація каналів їх просування.

Встановлено, що вітчизняний ринок страхування життя є висококонцентрованим, а відтак монопольним. На ньому домінує монопольна група великих компаній, які сконцентрували у себе більше 90% премій зі страхування життя.

3. Аргументовано, що з метою забезпечення розвитку ринку страхування життя та підвищення ефективності функціонування на ньому страховиків варто: відновити довіру до страхової галузі як інституту соціально-економічного захисту; сформувати дієву систему захисту прав споживачів страхових послуг і внести зміни в організаційну структуру НКДРРФП; створити Фонд гарантування страхових виплат за договорами страхування життя та законодавчо зобов'язати страховиків до участі в ньому; удосконалити діючу систему оподаткування та дозволити суб'єктам господарювання включати витрати на страхування життя своїх працівників до валових витрат, що забезпечить соціальний захист працюючих;

Обґрунтовано, що розрахунок суми прибутку за програмами накопичувального страхування життя має відбуватись з урахуванням індексації відносно знецінення дол. США за системою прив'язки до базисного періоду.

Практична реалізація запропонованих вище практичних рекомендацій щодо формування дієвого і розвинутого ринку страхування життя сприятиме посиленню впливу ефективного страхового захисту на забезпечення економічного зростання і фінансової стабільності в державі, підвищення рівня страхової культури, матеріального добробуту населення, його соціального забезпечення і страхового забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Про страхування : Закон України із внесеними змінами та доповненнями від 16.10.2012 р. за № 5463-VI. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5461-17>.
2. Артюх Т. М. Страхування життя в умовах сучасного страхового ринку України / Т. М. Артюх // Фінанси, облік і аудит. – 2011. – № 18. – С. 9–15.
3. Кулина Г. М. Сучасні тенденції розвитку страхування життя у світі / Г. М. Кулина // Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: В.А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Економічна думка, 2014. – Том 15. – № 2. – С. 64–70.
4. Туган-Барановський М. І. Основи політичної економії / М. І.Туган-Барановський. – Львів : Видавничий центр Львівського національного університету ім. Івана Франка, 2003. – С. 627.
5. Базилевич В. Д. Страхування: підруч. / В. Д. Базилевич. – К. : Знання, 2008. – 1019 с.
6. Приступа Л. А. Страхування життя: сучасні тенденції та перспективи розвитку в Україні / Л. А. Приступа, Т. І. Смалюк, І. Е. Совяк // Причорноморські економічні студії. – 2016. – Вип. 7. – С. 230–234.
7. Татаріна Т. Ринок страхування життя в Україні: проблеми та перспективи розвитку / Т. Татаріна // Наука й економіка. – 2010. – № 2 (18).
8. Anspach D. What Happens If Your Insurance Company Files Bankruptcy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.thebalance.com/what-happens-if-your-insurance-company-files-bankruptcy-2388607>.
9. Страхування : навч. посіб. / Т. А. Говорушко, В. М. Стецюк; за ред. Т. А. Говорушко. – Львів : “Магнолія 2006”, 2014. – 328 с.
10. Офіційний сайт СК “Метлайф” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metlife.ua/uk/Individual/Find-Our-Products/index.html>.
11. Інформація про стан і розвиток страхового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://nfp.gov.ua/ua/Informatsiia-pro-stand-i-rozvytok-strakhovoho-rynku-Ukrainy.html>.

12. Незалежний рейтинг страховиків Форіншурер “ТОП-10 страховщиків життя України по преміям” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://insurance-life.com.ua/ratings/88/>.

13. Рейтинг компаній страхування життя [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://forinsurer.com/ratings/life>.

14. Competition Analysis in Business Planning [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://study.com/academy/lesson/competition-analysis-in-business-planning.html>.

15. Лагутін В. Д. Конкуренція і конкурентна політика в умовах європейської інтеграції / В. Д. Лагутін // Матеріали XVII Міжнародної наук.-практ. конф. “Конкурентоспроможність національної економіки” (Київ, 5-6 жовтня 2017 р.). – К., 2017. – 569 с.

16. Білецька Л. В. Економічна теорія: політекономія, мікроекономіка, макроекономіка : підруч. / Л. В. Білецька, О. В. Білецький, В. І. Савич. – К. : ЦУЛ, 2009. – 688 с.

17. Даниліна С. О. Система показників концентрації економіки / С. О. Даниліна // Вісник соціально-економічних досліджень : зб. наук. пр. / ред. М. І. Зверяков; Одеський держ. екон. ун-т. – Одеса, 2010. – Вип. 39. – С. 224–230.

18. Залетов О. М. Убезпечення життя : монографія / О. М. Залетов. – К. : Міжнародна агенція “БІЗОН”, 2006. – 688 с.

19. Global insurance review 2016 and outlook 2017/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.swissre.com/library/Global_insurance_review_2016_and_outlook_201718.html.

20. Офіційний сайт СК “ТАС ЖИТТЯ” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://taslife.com.ua/pages/accumulations>.

21. Налукова Н.І. Фінансова діяльність страховика: концептуальні засади теорії і практики / Н. Налукова, М. Бадида // Світ фінансів. – 2015. – Вип. 2. – С. 105-117.

22. Офіційний сайт СК “Метлайф” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.metlife.ua/uk/Individual/Find-Our-Products/index.html>.

22. Официальный курс НБУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://index.minfin.com.ua/chart/>.

23. Реформування ринків фінансових послуг в умовах інтеграції до європейського фінансового простору : монографія / наук. ред. канд. екон. наук Р. Пукала і докт. екон. наук, проф. Н. М. Внукова. – Харків : ТО Ексклюзив, 2016. – 166 с.

24. Про затвердження додаткових вимог до договорів страхування життя : Розпорядження Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг України, від 01.06.2017 р. № 2172 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0963-17>.

25. Березецька Г. Ринок страхування життя в Україні: життя ледве жевріє [Електронний ресурс] / Г. Березецька. – Режим доступу: <http://news.finance.ua/ua/news/-/349965/rynok-strahuvannya-zhyttya-vukrayini-zhyttya-ledve-zhevriye>.

26. Гаманкова О. О. Ринок страхових послуг України: теорія, методологія, практика : монографія / О. О. Гаманкова. – К. : КНЕУ, 2009. – 283 с.

27. Шумелда Я. Страхування : посіб. / Я. Шумелда. – К. : Бізон, 2007. – 377 с.

28. Федорова В. А. Стан та основні проблеми функціонування ринку страхування життя в Україні / В. А. Федорова, К. М. Кінчак // Економічний простір. – 2015. – № 97. – С. 149–157.

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Рейтинг компаній зі страхування життя за I півріччя 2017 р.

(за розміром страхових виплат)*

№ з/п	Страхові компанії	Страхові виплати, тис. грн.	у т. ч. викупна сума, тис. грн.
1.	РЗУ УКРАЇНА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	51746,9	3472,2
2.	ТАС Життя	43716,8	33269,6
3.	МЕТ ЛАЙФ	43381	25235
4.	АСКА-ЖИТТЯ	14181	61
5.	УНІКА ЖИТТЯ	7621	7762
6.	ІНГО УКРАЇНА ЖИТТЯ	5309,7	28,3
7.	КНЯЖА ЛАЙФ ВІЕННА ІНШУРАНС ГРУП	3317	5597
8.	КД-ЖИТТЯ	794	852
9.	КЛАССІК СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	434	144
10.	АХА СТРАХУВАННЯ ЖИТТЯ	303	0

* Складено автором на основі [13].

Додаток Б

Таблиця Б.1

Зведена таблиця індексів споживчих цін за 2000-2017 рр. (%)*

	січень	лютий	березень	квітень	травень	червень	липень	серпень	вересень	жовтень	листопад	грудень	За рік
2000	104,6	103,3	102	101,7	102,1	103,7	99,9	100	102,6	101,4	100,4	101,6	125,8
2001	101,5	100,6	100,6	101,5	100,4	100,6	98,3	99,8	100,4	100,2	100,5	101,6	106,1
2002	101	98,6	99,3	101,4	99,7	98,2	98,5	99,8	100,2	100,7	100,7	101,4	99,4
2003	101,5	101,1	101,1	100,7	100	100,1	99,9	98,3	100,6	101,3	101,9	101,5	108,2
2004	101,4	100,4	100,4	100,7	100,7	100,7	100	99,9	101,3	102,2	101,6	102,4	112,3
2005	101,7	101	101,6	100,7	100,6	100,6	100,3	100	100,4	100,9	101,2	100,9	110,3
2006	101,2	101,8	99,7	99,6	100,5	100,1	100,9	100	102	102,6	101,8	100,9	111,6
2007	100,5	100,6	100,2	100	100,6	102,2	101,4	100,6	102,2	102,9	102,2	102,1	116,6
2008	102,9	102,7	103,8	103,1	101,3	100,8	99,5	99,9	101,1	101,7	101,5	102,1	122,3
2009	102,9	101,5	101,4	100,9	100,5	101,1	99,9	99,8	100,8	100,9	101,1	100,9	112,3
2010	101,8	101,9	100,9	99,7	99,4	99,6	99,8	101,2	102,9	100,5	100,3	100,8	109,1
2011	101	100,9	101,4	101,3	100,8	100,4	98,7	99,6	100,1	100	100,1	100,2	104,6
2012	100,2	100,2	100,3	100	99,7	99,7	99,8	99,7	100,1	100	99,9	100,2	99,8
2013	100,2	99,9	100	100	100,1	100	99,9	99,3	100	100,4	100,2	100,5	100,5
2014	100,2	100,6	102,2	103,3	103,8	101	100,4	100,8	102,9	102,4	101,9	103	124,9
2015	103,1	105,3	110,8	114	102,2	100,4	99	99,2	102,3	98,7	102	100,7	143,3
2016	100,9	99,6	101	103,5	100,1	99,8	99,9	99,7	101,8	102,8	101,8	100,9	112,4
2017	101,1	101	101,8	100,9	101,3	101,6	100,2	99,9	102	101,2	100,9		112,5

* Складено автором за даними [22].

Додаток В

Таблиця В.1

Зміна курсу гривні відносно дол. США*

Роки	Середнє значення за період, грн. за 1 дол. США
2000	5,44
2001	5,37
2002	5,33
2003	5,33
2004	5,32
2005	5,12
2006	5,05
2007	5,05
2008	5,45
2009	7,79
2010	7,93
2011	7,95
2012	7,99
2013	7,99
2014	11,89
2015	21,86
2016	25,55
2017	26,55

* Складено на основі [22].

Додаток Г

Таблиця Г.1

**Розрахунок суми прибутку за програмою накопичувального страхування
життя (без урахування середньорічної інфляції (без індексування))**

Дата	Сума тіла	Поповнення внеску	% по вкладу по днях	% річний
16.12.2000 р.	5000,0	-	-	-
16.12.2001 р.	10500,0	5000,0	41,1	500,0
16.12.2002 р.	16550,0	5000,0	86,3	1050,0
16.12.2003 р.	23205,0	5000,0	136,03	1655,0
16.12.2004 р.	30525,5	5000,0	190,73	2320,5
16.12.2005 р.	38578,05	5000,0	250,89	3052,55
16.12.2006 р.	47435,86	5000,0	317,08	3857,81
16.12.2007 р.	57179,44	5000,0	389,88	4743,59
16.12.2008 р.	67897,38	5000,0	469,97	5717,94
16.12.2009 р.	79687,12	5000,0	558,06	6789,74
16.12.2010 р.	92655,84	5000,0	654,96	7968,71
16.12.2011 р.	106921,42	5000,0	761,55	9265,58
16.12.2012 р.	122613,56	5000,0	878,81	10692,14
16.12.2013 р.	139874,92	5000,0	1007,78	12261,36
16.12.2014 р.	158862,41	5000,0	1149,66	13987,49
16.12.2015 р.	179748,65	5000,0	1305,72	15886,24

Показники	Значення, грн.
Сума до повернення	80000,0
Сума % по вкладу	117723,21
Разом	197723,51

Додаток Д

Таблиця Д.1

**Розрахунок суми прибутку за програмою накопичувального страхування
життя (з урахуванням індексації відносно дол. США) за методикою
страхових компаній зі страхування життя**

Дата	Сума тіла	Поповнення внеску	% по вкладу по днях	% річний
16.12.2000 р.	5000,0	-	-	-
16.12.2001 р.	10500,0	5000,0	41,1	500,0
16.12.2002 р.	16550,0	5000,0	86,3	1050,0
16.12.2003 р.	23205,0	5000,0	136,03	1655,0
16.12.2004 р.	30525,5	5000,0	190,73	2320,5
16.12.2005 р.	38578,05	5000,0	250,89	3052,55
16.12.2006 р.	47435,86	5000,0	317,08	3857,81
16.12.2007 р.	57179,44	5000,0	389,88	4743,59
16.12.2008 р.	68289,71	5392,33	469,97	5717,94
16.12.2009 р.	82274,33	7155,65	561,29	6828,97
16.12.2010 р.	95591,88	5090,11	676,23	8227,43
16.12.2011 р.	110163,41	5012,34	785,69	9559,19
16.12.2012 р.	126202,87	5023,11	905,45	11016,34
16.12.2013 р.	143824,33	5001,17	1037,28	12620,29
16.12.2014 р.	165644,45	7437,69	1182,12	14382,43
16.12.2015 р.	191399,94	9191,04	1361,46	16564,45

Показники	Значення, грн.
Сума до повернення	89303,45
Сума % по вкладу	121236,48
Разом	210539,93

Додаток Е

Таблиця Е.1

**Розрахунок суми прибутку за програмою накопичувального страхування
життя (з урахуванням індексації відносно дол. США)***

Дата	Сума тіла	Поповнення внеску	% по вкладу по днях	% річний
16.12.2000 р.	5000,0	-	-	-
16.12.2001 р.	10500,0	5 000,0	41,1	500,0
16.12.2002 р.	16550,0	10500,0	86,3	1050,0
16.12.2003 р.	23205,0	16550,0	136,03	1655,0
16.12.2004 р.	30525,5	23205,0	190,73	2320,5
16.12.2005 р.	38578,05	30525,5	250,89	3052,55
16.12.2006 р.	47435,86	38578,05	317,08	3857,81
16.12.2007 р.	57179,44	47435,86	389,88	4743,59
16.12.2008 р.	67905,02	57179,44	469,97	5717,94
16.12.2009 р.	81862,1	67905,02	558,12	6790,50
16.12.2010 р.	97344,05	81862,10	672,84	8186,21
16.12.2011 р.	114392,21	97344,05	800,09	9734,41
16.12.2012 р.	133178,99	114392,21	940,21	11439,22
16.12.2013 р.	153846,18	133178,99	1094,62	13317,9
16.12.2014 р.	180163,14	153846,18	1264,49	15384,62
16.12.2015 р.	218275,37	180163,14	1480,79	18016,31
16.12.2016 р.	240102,91	218275,37	1794,04	21827,54
Усього	240102,91	240102,91	127687,65	127594,09

* Авторська розробка.

Показники	Значення, грн.
Сума до повернення	113508,82
Сума % по вкладу	127687,65
Разом	240102,91

